

Subject Area
Textile and Fashion
Design

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 102
PP: 3061-3074

Arrival
11 July 2022
Published
30 September 2022

Article ID Number
64540
Article Serial Number
23

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/8/sssj.64540>

How to Cite This Article
Kırcınoğlu, Z. & Turan
Aslan, E. (2022).
“Kültürel İletişim ve
Etkileşim Açısından
Kars İli ve Çevresinde
Yaşayan Etnik Grupların
Geleneksel Başlıklarının
İncelenmesi”

International Social
Sciences Studies Journal,
(e-ISSN:2587-1587)
Vol:8, Issue:102;
pp:3061-3074

Social Sciences Studies
Journal is licensed under
a Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Research Article

Kültürel İletişim ve Etkileşim Açısından Kars İli ve Çevresinde Yaşayan Etnik Grupların Geleneksel Başlıklarının İncelenmesi

Examination of Traditional Appearance of Ethnic Groups Living in Kars Province and Its Surroundings in Terms of Cultural Communication and Interaction

Zeynep Kırcınoğlu¹ Elif Turan Aslan²

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Erzurum, Türkiye
² Öğr. Gör., Kafkas Üniversitesi, Güzel Sanatlar Meslek Yüksekokulu, Tasarım Bölümü, Kars, Türkiye

ÖZET

Tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar, devletlerin veya toplumların birbiriyle kurduğu ekonomik ve siyasal ilişkiler, savaşlar, coğrafi konum, sınır komşulukları, göç, ticaret, evlilik vb. etkenlerle kültürlerin birbirlerini etkileme ve birbirlerinden etkilene alanları gün geçtikçe artmıştır. Bu alanların en başında somut kültürel mirası içinde taşıyarak, aktaran geleneksel başlık ve onları tamamlayan donatılar gelmektedir. Başlıklar kültürün çeşitliliğini, iletişim ve etkileşimini yansıtan en önemli göstergelerden biridir. Birbirleri ile coğrafi yakınlıkları veya sosyal ilişkileri olan toplumlarda benzer başlık biçimlerinin görülmesi, benzer anlam taşıması kültürel iletişim ve etkileşimin giyim kuşam üzerindeki etkisine örnek oluşturmaktadır.

Günümüzde birçok farklı etnik grubun birlikte yaşadığı, bu nedenle kültürel iletişim ve etkileşimin en fazla görüldüğü illerden biri Kars yöresidir. Bu yörede yaşayan Türkmenler, Kürtler, Terekemeler olmak üzere üç farklı etnik grubun başlık, baş donatıları ve kullanım biçimlerinin kültürel iletişim ve etkileşim açısından incelendiği saha çalışmasında; betimsel yöntem kullanılmış, verilere ulaşabilmek için doküman analizi yapılmış, tarama ile ulaşılabilen yerli- yabancı bilimsel kaynaklar incelenmiştir. Uzman kişilerin görüşlerine başvurulmuş, araştırma kapsamına alınan etnik gruplardan başlık ile baş donatılarına sahip veya yakınlarında gören, yöre ile bağlantılı, yörede ikamet eden kaynak kişilerle karşılıklı görüşme (form) yapılmıştır. Ulaşılan, görsellerin fotoğrafı çekilmiş, benzerlik ve farklılıkları biçim, renk, süsleme, kullanım özellikleri, giyiniş sıralaması, sembolik ifade, anlam, mesaj vb. özellikler açısından yorumlanarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışma, kültürel çalışmalara katkı sağlaması, görsel bir bellek oluşturulması, öz kültürümüzün ve ulusal kimliğimizin kültür öğelerini kullanarak her alanda tanıtılması bakımından belgelenmesi ile gelecek kuşaklara aktarılması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kars, Kültür, Etkileşim, İletişim, Başlık

ABSTRACT

From past to present, the influence of cultures on each other has increased due to the economic and political relations, wars, geographical location, border neighborhoods, migration, trade, marriage, etc. At the forefront of these areas are traditional clothes, headdresses, and accessories that complement them, conveying cultural values. Accessories are one of the most important indicators that reflect the diversity and interaction of culture. Seeing similar clothing or headdress styles in regions that have geographical proximity or social relations with each other is an example of the effect of cultural interaction on clothing.

Today, the Kars region is one of the provinces where many different ethnic groups live together and therefore cultural interaction is seen the most. In the study, headdresses, head accessories, and the usage styles of these accessories of three different ethnic groups, namely Turkmens, Kurds, and Terekemes living in this region and its surroundings, were examined in terms of form, meaning, and communication in cultural interaction. The etymological method was used, document analysis was made to reach the data, and all domestic and foreign scientific sources were examined by scanning. Opinions of experts were consulted, and a face-to-face interview (form) was made with people from the ethnic groups included in the research who have headdresses and head accessories or see them nearby, who are related to the region, and who reside in the region. Photographs were taken of the obtained images, and the similarities and differences were tried to be explained by interpreting them in terms of features such as form, color, ornament, usage, dressing order, symbolic expression, meaning, message, and cultural communication.

The study is important in terms of contributing to cultural studies, creating a visual memory, documenting our own culture and national identity by using cultural elements in every field and transferring them to future generations.

Keywords: Kars, Culture, Interaction, Communication, Headdress

1. GİRİŞ

Kültür, farklı ulusların, grupların veya zamanların yaşam tarzıdır (Malcom, 1996:34). Kültür, toplumun tarihsel gelişim sürecinden beri oluşturduğu ortak hedeflerin, arzuların, değerlerin, inançların, duygu ve düşüncelerin, kısaca ortak davranış şekillerinin saklandığı, soyut bir kavram olup, toplumsal hafıza olarak da kabul edilebilmektedir (Evrin, 2012:5). Bu yüzden tüm toplumlar belli bir kültür çerçevesinde varlığını devam ettirmekte ve birçok kimseyi ya da nesneyi içine alarak ortaya koydukları kültürel öğelerin sürdürülmesi eğilimini göstermektedir. Kültürel öğelerin sürdürülmesini sağlayan çeşitli öğeler bulunmaktadır (Murat, 2019: 233-249). Bu öğelerden en önemlileri kültürel iletişim ve etkileşimdir.

Kültürel iletişim, farklı ya da aynı kültürden bireyler arasındaki iletişimdir (Asker, 2001: 38). Bu iletişim bireylerin birbirlerine mesaj göndermeleri, mesajı almaları veya etkileşimde bulunmaları vb. yollarla gerçekleşmektedir.

Kültürel etkileşim ise, bir kültürün başka bir kültürü tamamen ortadan kaldırması ya da bir kültürün başka bir kültür içinde varlığını yitirmesi değil, kültürler arasında karşılıklı kaynaşmayı oluşturmaktır. Ayrıca farklı kültürler için insanlar arasındaki bağların oluşmasını da zorunlu kılarak, çok kültürlü ve kimlikli olmayı da beraberinde getirmektedir (Ertuğrul, 2010:18). Bu durum, Evcen ve Acar'ın (2020:88-89) çalışmalarında şöyle açıklanır: “kültürlerarası etkileşimle bir kültürel izin başka bir kültürel izde belirmesi, özellikle geleneksel anlayışla yoğrulmuş toplumlarda tercih edilen, etkilenilen bir durumdur. Böylece bir başka kültürün izlerini üzerinde taşıyarak oluşan bu etkiler, başka kültürün potasında erimeyerek (olduğu gibi) veya harmanlanarak kendi biçimsel kimliğini yaratmaktadır”.

Kültürel iletişim veya etkileşim, endüstri, bilim, teknoloji, ticaret, turizm, politik ilişkiler, savaş, evlenme, sınır komşuluğu, göç, vb. etkenlerle görülmektedir. Bu etkenlerin en çok yaşandığı yörelerden birisi Kars ilidir. Kars, ülkemizin kuzeydoğusunda, önemli bir coğrafyada yer almaktadır. İpek yolu üzerinde bulunması, sınır il olması ve coğrafi konumundan dolayı yüzyıllardır birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, çeşitli istilalara (Rus vb. işgali), göçlere maruz kalmıştır. Geçmişte tarihçiler sınır bölgelerini bir engel alanı olarak görürken günümüz şartlarında sınırlar milletlerin buluşma ve kaynaşma yerleri, ilişkide bulundukları bölgeler olarak görülmektedir. Bu sınır bölgeleri çoğunlukla kendilerine has, diğer bölgelerden farklı melez nüfus ve kültüre sahip olan yerlerdir (Peter, 2008: 166). Bu nedenle Kars ili ve çevresi nüfus, etnografik kültür vb. açısından çeşitlilik göstermektedir.

Yörede geçmişten günümüze birçok etnik grup uzun yıllar bir arada yaşamışlardır. Doğan (2018:75) yapmış olduğu çalışmada bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Kars nüfus bakımından çeşitlilik göstermekte ve özellikle Rus işgali dönemlerinde Türklerin yanında Rusların yerleştirdiği; Ermeni, Malakan, Duhobor, Alman, Eston, Sırp, Ukrayna, Yahudi, Yezidi, Suryani, Rum vb. gibi dini ve etnik gruplar bulunuyordu. Bu durum sonucunda kültürel çeşitlilik arttırmıştı”. Benzer bir şekilde yörede yapılan görüşmelerde (KK1, KK2) yöre ile ilgili, Ardahan ve Iğdır illerinin, 1992 öncesine kadar Kars ilinin ilçeleriyle sonrasından sınır komşusu olması, halk arasında “kaçhakaç” olarak adlandırılan zorunlu göçler, sürgünler ve Kafkasya'dan gelen halklarla birçok kültürün iletişim ve etkileşim alanı olduğu birlikte yaşadığı” ifadeleri bu durum ile örtüşmektedir.

Günümüzde ilin nüfusunu Terekemeler, Kürtler, Azerbaycan Türkleri, Türkmenler ve Yerliler olmak üzere beş etnik grup oluşturmaktadır. Kars'ta yaşayan etnik gruplar içerisinde Kürtler dışındakilerin, Türk olmalarına karşın kendilerini diğerlerine göre ifade edebilmek ve farklı yönlerini gösterebilmek için çeşitli etnik kimliklerle adlandırılmışlardır (Özyakışır, 2017: 1131). Bunlardan biri farklı coğrafyalarda varlığını sürdüren Azerbaycan Türkleridir. Tarih boyunca birçok göç hareketi gerçekleştirerek Türkiye'nin çeşitli illerine yerleşmişlerdir. Kars'a göç eden ve günümüzde kentte yaşayan Azerbaycan Türklerinin hepsi İran ve Azerbaycan'da olduğu gibi Caferî (Şîî) mezhebi inanç esaslarına sahiptir (Aydın, 2012: 26). Diğer yandan Kars'ta genel nüfusa oranla sayıları az olan, Türkmenler olarak adlandırılan etnik grubun aynı zamanda alevi inancına mensup oldukları belirlenmiştir (KK, KK2, KK4). Erdoğan ve Demir çalışmada burada yaşayan Türkmenlerle ilgili şunları söylemektedir: “Anadolu'da yalnızca Kars ve Ardahan bölgesinde ‘Aleviler’, ‘Türkmen’ olarak adlandırılmaktadır. Kars ve Ardahan Türkmenleri ifadesinin ilgili etnik kimliğin dışında, inanç olarak da adlandırılması bu bölgeye has bir durumdur” (Erdoğan vd., 2011: 192).

Kürtler, şehirdeki genel nüfusa oranla çoğunluğu oluşturmaktadır. Daha çok kırsal kesimde yaşayan Kürtler, son yıllarda şehre göç ederek burada yaşamaya başlamışlardır. Köylerdeki kısıtlı imkânlar ve ekonomik etkenler nedeniyle bunu tercih etmişlerdir (Özyakışır, 2017:1131). Bu grup bulunduğu yere göre giyim ve başlık biçimini oluşturmaktadır (KK7, KK8). Başka bir etnik grup ise genellikle Terekeme ismiyle de anılmakta olan Karapapak'lardır. Karapapaklar, Kafkasya'nın tamamına az-çok yayılmış, bugün Kafkasya (Azerbaycan, Gürcistan, Dağıstan vb. gibi), Türkiye ve İran'da varlıkları devam eden eski bir kuzey Kafkas kökenli Türk boyu olup (Çiftçi, 2015: 28), Oğuz boyunun izlerini taşımaktadırlar (Dündar vd., 2002:20). Terekemeler dilleri, müzikleri ve gelenekleriyle Azerbaycan Türklerine benzemekte fakat mezhep olarak ayrılmaktadır (KK1).

Şekil 1. Kars'ta Yaşayan Etnik Grupların Geleneksel Giysi ve Başlıklarına Örnekler (20.yy) a) Ermeni, b) Yerli (Posof) c) Malakan d) Azerbaycan Türkü.

Kaynak: a) Adıgüzel Albümü, 1920 b) Ş.K. Gündoğdu ve T. Kural, "Bir Zamanlar Ardahan", 96 c) Akçaöz Albümü, 1920 d) Askeran Albümü, 1945-1950.

Yerliler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde bölgede yaşayan, yerleşik oldukları için göçle gelen halklar tarafından Yerli olarak tanımlanmıştır. Sünni Müslüman olan Yerliler Anadolu'da 'Manav', Erzurum'da 'Dadaş', Artvin'de 'Pallık', Elazığ'da 'Gakkoş' olarak, Kars'ta ise Yerli olarak adlandırılmaktadır. Bu tanımlama Kars'ta yaşayan diğer etnik gruplara karşı kendini ifade etme ihtiyacından kaynaklanmaktadır (Aydın, 2012:11).

Yukarıda bahsedildiği gibi yörede, çeşitli etnik grupların bir arada yaşaması ile oluşan çok kültürlü bir yapı söz konusudur. Bunun sonucunda kültürel iletişim, etkileşim ve çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Bu kültürel öğeler en fazla giysilerimiz ile onları tamamlayan donatılarımız ve başlıklarımızda kendini göstermektedir. Giysi ve giysi donatıları yukarıdan aşağıya incelendiğinde, önce başlıklar, baş donatıları ve baş bağlama biçimleri dikkat çekmektedir. Biçimsel, görsel ve anlamsal açıdan farklılık gösteren başlıkların, baş bağlama ve süsleme biçimlerinin kadının yaş, kimlik, sosyo-ekonomik durum, medeni durum, mesaj, vb. hakkında bilgi vermesi veya sözsüz iletişim sağlaması kültürümüzde önemli bir yere sahiptir. Özbaşı (1993:50) bu önemi ifade ederken "Anadolu'nun birçok yöresinde kadınların süslenmeye önce başından başladığını ve Anadolu'da atın dişine, ırgatın işine güzelin başına bakılır" sözünün kullanıldığını belirtmiştir.

Başlık, geçmişten günümüze kadar varlığını koruyarak gelmiş, kültür hazinlerimizden biri olan ve giyim kuşamı tamamlayan somut miras örneklerimizdendir. Anadolu'da hala ulaşımın zorluklarla gerçekleştiği yörelerde başlık, her gün kadınlar tarafından giyilerek günlük hayatlarında kullanılmaktadır. Başlık kullanımı bebeğin doğumu ile başlayıp kadının ölümüne kadar devam etmektedir. Farklı malzemelerden yapılan başlıklar, kültür ile gelenek ve görenekler çerçevesinde hazırlanarak süslenmektedir. Yöreden yöreye değişiklik gösteren başlıklar, etnografik zenginliği göstermektedir (Tansuğ, 1976:2).

Anadolu'da yer alan Kars ili ve çevresinde de kadınlar, başını donatılarla süslemeyi önemli görmüş, başlıklarla kendini ifade etmiş, onları mesaj, kültürel kimlik, sembolik ve sözsüz iletişim olarak kullanmışlardır. Koca ve Kırkcıoğlu'nun (2017: 271-281) "başa takılan başlıkların kültürel anlamı ve iletişimsel olarak verdiği mesaj bulunmaktadır. Baş bağlama şekilleri Anadolu'nun her bölgesinde ortak bir kültürün ve geleneğin ürünüdür. Konuşulan dilin dışındaki sözsüz iletişimi gerçekleştiren simgesel ve kültürel bir kod olma özelliği taşımaktadır. Sosyal ve toplumsal varlık olmanın gereği olan sözel iletişimin yetersiz kaldığı durumlarda Anadolu Kadını baş bağlama şekilleri ile veya bu başlıklarda kullanılan örtüler, aksesuarlar, süslemeler, renkler ve oylarla duygularını ifade ettiğinden" bahsetmesi bu durumu desteklemektedir.

Araştırmada, Kars yöresinde yaşayan etnik grupların başlık, baş donatıları ve baş bağlama biçimleri kültürel iletişim ve etkileşim bağlamında incelenmiş, biçimsel ve anlamsal özellikler açısından analiz edilmiştir. Ayrıca, Türk kültürüne faydalı olması ve katkı sağlaması, Kars yöresinin ulusal/uluslararası kültürümüz açısından önemli olan konumunun belirlenmesi, ilin kültürel çeşitlilik ve zenginliğinin gün yüzüne çıkartılarak yaşatılması, görsel bir bellek oluşturulması, öz kültürümüzün ve ulusal kimliğimizin her alanda tanıtılması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmada, Kars yöresi kadın giysi ve giysi donatıları incelenmiş, yörede çok katmanlı ve çok kültürlü bir giyim olduğu için başlıklar, baş donatıları ve baş bağlama biçimleri ile sınırlandırılmıştır.

Yörenin çok katmanlı ve kültürlü bir yapıya sahip olması çeşitli etnik grupların bir arada yaşamasını sağlamıştır. Bu grupların sayısının fazla olması nedeniyle yörede yaşayan etnik gruplar incelenirken; Özyakışır (2017: 1131) ve Doğan'ın (2018: 75) gruplandırmaları dikkate alınmış, Yerliler, Kürtler, Terekemeler, Azerbaycan Türkleri ve Türkmenler olmak üzere beş farklı etnik grup üzerinde çalışılmıştır. Ancak saha araştırmasında Azerbaycan

Türklerinin başlık ve baş donatıları Terekemeli kadınlar (genç) ile benzerlik gösterdiği (KK1, KK17) ve Yerlilerinkilere de ulaşamadığı için çalışmaya eklenmemiştir.

Araştırmada saha çalışması yapılarak betimsel yöntem kullanılmış, verilere ulaşabilmek için doküman analizi yapılmış, belgesel tarama ile ulaşılabilen yerli- yabancı bilimsel kaynaklar incelenmiştir. Uzman kişilerin görüşlerine başvurulmuş, araştırma kapsamına alınan etnik gruplardan başlık ile baş donatılarına sahip veya yakınlarında gören, yöre ile bağlantılı, yörede ikamet eden kaynak kişilerle karşılıklı görüşme (form) yapılmıştır. Ulaşılan, görsellerin fotoğrafı çekilmiş, benzerlik ve farklılıkları biçim, renk, süsleme, kullanım özellikleri, giyiniş sıralaması, sembolik ifade, anlam, mesaj, vb. özellikler açısından kültürel iletişim ve etkileşim altında analiz edilmiştir. Her etnik grup için çok sayıda ulaşılan başlık örneklerinden aynı olanlardan bir tanesi çalışmaya eklenerek, kaynak kişilerden ve bilimsel yayınlardan elde edilen bilgiler doğrultusunda yorumlanmıştır. Ayrıca çok sayıda fotoğraf analiz edilmiş, yörenin başlık ve baş donatılarının neler olduğunu ve nasıl kullanıldığını gösteren 20. ve 21.yüzyıla ait fotoğraflar eklenmiştir. Özel koleksiyon ve albüme sahip kişilerden veri kullanım izin belgesi alınmıştır.

3. BULGULAR

Kars ili ve çevresinde yapılan saha araştırmasında, başlıkların özellikle orta yaşlı ve yaşlı kadınlar tarafından, günlük veya özel gün giyiminde kullanımının az da olsa devam ettiği belirlenmiştir. Aynı zamanda modernize edilmiş biçimlerinin yörenin halk oyunlarında kullanıldığı görülmüştür.

Şekil 2. Karsta Yaşayan Etnik Grupların Geleneksel Giysi ve Başlıklarına Örnekler (20.yy) a)Türkmen b) Kürt c) Terekeme. Kaynak: a) <http://www.damalder.com>, b) Baştınar Albümü, 1945 c) Görken Albümü, 1969.

Kars ili ve çevresi, çok kimlikli yapısı ile çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı nadir yörelerden biri olduğu için geleneksel başlıkları, baş donatıları ile kullanım biçimlerinde iletişim ve etkileşim bağlamında benzerlikler veya farklılıklar söz konusudur. Bu nedenle tek bir çatı altında değil her grup kendi özellikleri içinde ayrı ayrı incelenmiş, sonrasında karşılaştırma tablosu ile yorumlanmıştır.

Şekil 3. Karsta Yaşayan Etnik Grupların Geleneksel Giysileri (Günümüz) a)Türkmen(Gelin-Evli Kadın) b) Kürt c)Terekeme. Kaynak: a) Kılıç Albümünden, 2021 b) Demirel Albümünden, 2021 c) Sarıkaya Albümünden, 2021.

Tablo 1: Türkmen Grup Geleneksel Başlıkları

Etnik Grup	Evli Kadın Baş Bağlama Biçimleri (Foto:4)	Başlık ve Baş Donatıları		
		Kofik Ön	Kofik Arka	Terlik
Türkmenler				
		Yağlık	Keten/Vala	Sakındırak
				
		Top/Dulluk ipi	Saçlık	Tahta
				
				Enselik
				
		Baş Donatıları		
		Yağlık		Çalgeçir
				
		Fes Ön-Arka		Ayna
				
	Gelin Baş Bağlama Biçimleri (Foto:5)			

Kaynak: Fidan Atmaca, Seyran Sirbudak ve Fadime Kılıç Arşivine/Albümüne Aittir.

Tablo 1’de Türkmen Alevi kadınları ve gelinleri tarafından günlük ve özel gün giyiminde kullanılan başlık, baş donatıları ve baş bağlama biçimleri görülmektedir. Giysilerinde çoğunlukla Orta Asya’dan göç eden Türk boylarından olan Oğuz Türklerinin giyim tarzı etkindir. Bu giyim biçimi giyildiği dönemde 1992 yılına kadar Kars il sınırları arasında bulunan Ardahan ili Damal ilçesi Seyitören köyünde yoğunlaşmaktadır (Erdoğan, 2021: 56). Geçmişte yaylada, tarlada, evde günlük hayatlarının her anında kullanılan giysi, başlık ve donatıların, günümüzde orta yaşlı kadınlar tarafından özel günlerde (bayram, düğün, etkinlik vb.) ve halk oyunları gösterilerinde kullanımı devam etmektedir.

Yörede yaşayan kadınların giysileri incelendiğinde, çocuk, genç kız, gelin, evli kadın, yaşlı kadın vb. olsa da, kofik, üçetek entari, arkalık, iç göynek, gurdüşka (yelek, fermene, libade), mintane (cepken, salta), puşu, peştamal, döşlük (tor, göğüsük), kolçak, kalagey-vala (başörtüsü), dayra (daire, don), önlük, kemer, kuşak, kundura,

çapuladan (ayakkabı, yemeni) oluşan giysi parçaları ve donatılar kullanılmaktadır (Erdoğan, 2021: 56). Bu giysiler her kadında aynı olmasına rağmen yaşa, medeni duruma, sosyal ve ekonomik duruma göre kumaş, renk ve süslemede farklılık göstermektedir. Şöyle ki yörede göğüslük denilen giysi parçasının koyu renkli dokumadan üretilenini yaşlı ve dul kadınlar, tamamen boncuktan yapılanını ise genç kadınlar veya kızlar giymektedir.

Başlıklar, baş donatıları ve baş bağlama biçimleri incelendiğinde ise biçim olarak birbirine benzeseler bile üzerindeki süsleme detayları veya renkleri farklılaşarak, kadının yaş, sosyo-ekonomik durum vb. iletişimsel anlamları belirlenmektedir. Evcecen çalışmasında (2015:79) bu durumla ilgili “geleneksel giysiler toplumların yaşam koşullarıyla şekillenir, din, cinsiyet, medeni durum, sosyal statü vb. unsurlarla giysilerin veya başlıkların kumaş özelliğinden süsleme özelliklerine kadar kendini belli eder” ifadesiyle görüşü desteklemektedir. Yöre halkı ile yapılan görüşmelerde ise (KK4, KK6), “genç kız, gelin, evli kadın, çocuklu kadın, eşi ölmüş kadın, oğlu askere gitmiş olan kadın başı olarak farklı biçim ve süsleme özellikleri olduğu” ifade edilmiştir. Ayrıca Tansuğ'da (1976:4), bu durum nedeniyle Türk kadın başlıkları isimli çalışmasında kadın başlıklarını; bebe başlığı, genç kız başlığı, gelin başlığı, yeni evli kadın başlığı, çocuklu kadın başlığı, dul kadın başlığı, kırk yaşına basmış kadın başlığı, oğlu askere gitmiş ana başlığı, nene başlığı vb. olarak gruplandırmıştır.

Evli ve yaşlı kadınlar ölene kadar başlıklarını bütün donatılarıyla birlikte kullanmaktadır. Yörede “kofik” olarak adlandırılan başlık, birçok parça ve süslemeden oluşmaktadır (Foto:3). Kofik'in ilk donatısı, en alta yerleştirilen, bordo renkli kadife dokumadan, elde dikiş tekniği ile hazırlanan festir. Fesin tepesinde “terlik¹, arakçın veya takye” olarak adlandırılan boncuk süslemeli donatı bulunmaktadır. Terliğin iskeleti, balya demirinin başa uygun şekilde kesilerek çember haline getirilmesiyle oluşturulmaktadır. Donatıya başa örtülen örtülerin çok miktarda kullanılması, bağlanış biçimleri vb. gibi çeşitli yöntemlerle yükseklik verilmekte ve donatı boncuk örme tekniğiyle süslenmektedir. Üzerinde akrep, göz, baklava dilimi vb. gibi geometrik motifler yer almaktadır. Erberk (2002:155) çalışmasında, “akrep motifinin korunma amacıyla kullanılan bir motif” olduğunu belirtmiştir. Donatıda kullanılan renkler, genellikle lacivert zemin üzerine turuncu, kahverengi, yeşil ve sarıdır.

Fes ve terlikle oluşan başlığın üzeri siyah ya da yeşil kadife dokuma ile kaplanmakta, alın kısmına gelen yere boncuk süslemeli “kirpik veya siğil” olarak adlandırılan donatı eklenmektedir. Siğil, başta iki şakak arası uzunluğunda, genellikle siyah ve bordo renkli boncuklardan, geometrik desenlerle süslü, 4-5 santim eninde bir şerittir. Alın bölümüne el dikiş tekniği ile dikilmektedir. Evli kadınlarda ekonomik duruma göre siğilin üst kısmına, altın, gümüş para veya penez sıralanmaktadır. Siğilin sağ tarafından sol tarafına, yanak çevresinden dolanan boncuklu çene bağı yer almaktadır. Bu donatı, yörede bütün kadınlar tarafından kullanılmakta, “sakanduruk, sahandırık, sakındırık, sakandırık” gibi isimlerle adlandırılmaktadır. Hem başlığın sabitlenmesi ve kaymaması, hem de estetik bir görünüm ile işlevsel kullanım özelliğine sahiptir. Sakanduruk her biri parmak kalınlığında (yaklaşık on dizi), renkli, bükümlü iki veya üç boncuk kelepinden² oluşmaktadır. Sakanduruğu takan kadınlar, karşıdaki kişiye medeni durum, inanç vb. öğeleri anlatan mesajlar iletmektedir. Tansuğ (1977:90-98) yapmış olduğu çalışmada, “bu takıyı takan Türkmen kadını evli olduğunu simgeler” ifadesi bu durumu destekler niteliktedir.

Siğil (siyil, kirpik) ve sakanduruk terliğe sabitlendikten sonra, terliğin üzerine yarısını örtecek şekilde, “keten” denilen beyaz dokuma örtü örtülmektedir. Keskin (2010: 42), “*kare şeklindeki kumaş ikiye katlanarak üçgen forma getirilir. Beyaz orlona boncuk dizilerek boncuk oyası örülür. Boncuk oyasının kenarına boncuktan yapılma saçaklar yapılır. Boncuk saçakların uçlarına beyaz iplikle yapılan küçük püsküller yerleştirilir. Örtünün oya dikilen iki kenarına geometrik bezemelerle boncuklar işlenir, üçgenin sivri yerine de serbest bir çiçek motifi işlenir. Örtü fesin üzerine takılır, uçları ensede bağlanır*” ifadesiyle örtünün süsleme ve kullanım biçimini anlatmaktadır. Bu baş donatısı, kadının evli olduğu mesajını iletmektedir. Ketenin üzerine arka ortasında yer alacak biçimde, sırasıyla “dulluk ipi” (en altta), “enselik” (ortada), “top” (en üstte) olarak adlandırılan donatılar yer almaktadır. Bu donatılar, birçok renkli boncuk dizisinden sıralanıp geometrik biçimlerle süslenmektedir. Saha araştırmasında boncuk dizisinin yanında düğme süslemeli olanlara da rastlanmıştır. Düğmenin fonksiyonel işlevinin yanında birçok kullanım anlamı vardır. Yöre halkı (KK4, KK6) ile yapılan görüşmelerde, “düğme dikişlerinde iplik yönlerine özen gösterildiği, düğmelerde genellikle beyaz renk kullanıldığı ancak boncuk dizimi ile uyum sağlaması için farklı renklerde de tercih edildiği” belirtilmiştir. Tansuğ (1992:71) çalışmasında, “Anadolu’da düğmenin fonksiyonel görevi dışında süs, uğur olarak ve bazı diğer inançlara uyarak da kullanıldığını” ifade etmiştir. Bu ifade ve Türkmen giysi parçalarının süslemeleri incelendiğinde düğmenin farklı mesajlar ilettiği söylenebilir.

Dulluk ipi, ortalama 30-35 santim uzunluğunda, 10-12 santim genişliğinde dikdörtgen biçimli, renkli boncuklarla işlemeli donatıdır. Boncukların oluşturduğu desenlere “göl” denilmektedir. Uç kısımlarından tekli veya üçlü boncuk dizili saçaklar sarkıtılmaktadır. Başa uçlarına takılan kalın lastik ile sabitlenmektedir. Saha araştırmasında

¹ Ter emici anlamında kullanılmaktadır (Akyol, 2017:144).

² Dizi, demet vb. (tdk)

T biçiminde olan dulluk ipine de rastlanılmıştır. Böyle donatılar, T üst kısmı başlığın alın kısmına bağlanarak, başın üst ortasına gelecek biçimde yerleştirilmektedir. T üst kısmı sıralı sedef düğmelerle süslenmektedir.

Yörede “saçaklık veya baş yiğiri” olarak adlandırılan (Keskin, 2010:42) enselik ise başın ense kısmını kaplayan, 2-3 santim genişliğinde, lastik üzerine yapılan bir donatıdır. Lastiğin etrafı boncuklarla çevrelenmekte ortasında düğmeler yer almaktadır. Alt uç kısımlarından boncuklardan saçaklar sarkıtılmaktadır. Arkadan öne doğru bağlanmaktadır. Bu donatının üstüne, ensenin tam ortasına gelen yere “top” denilen boncuktan oluşturulan püsküller takılmaktadır. Top, 15-20 santim uzunluğunda, 7-8 adet aynı renk boncuk dizinin tek bir noktada birleştirilerek oluşturduğu dizilerin 3-4 farklı renk ile bir şerit üzerine dikilmesiyle oluşturulmaktadır.

Ketenin üzerine baş kısmına, üç-dört tane farklı renkte “yağlık” olarak adlandırılan, eskiden “vala” da denilen (Kırzioğlu, 1991: 282) ipek veya krep dokuma örtü dolanmaktadır. Her başa dolanişta, başın ön tarafına farklı bir renk gelmektedir. Yaşa göre değişen renklerin gözükmeleri için örtüler, bir santimetre kaydırılarak üst üste yerleştirilmektedir. En dışta bordo (koyu kırmızı) renkli örtü gözükmektedir. Genç kadınlar açık yeşil, kırmızı, mavi ve sarı gibi canlı renkleri, yaşlı kadınlar ise siyah, bordo, koyu yeşil gibi daha mat ve koyu renkleri kullanmaktadır. Yöre kadınları bu renkler hakkında genellikle “doğanın ve gökkuşağının” renklerinin tercih edildiğini belirtmiştir. Bu renklerin mutluluk, canlılık, huzur, bereket, uğur, nazardan korunma vb. gibi anlamları ifade etmektedir. Ayrıca kullanılan desenlerin, motiflerin, renklerin Alevilik inancına göre Hz Fatma anamızdan geldiği düşünülerek kutsallaştırıldığı ve yörede çok değer gördüğü de vurgulanmıştır (KK4).

Yöre halkı (KK4, KK6) ile yapılan görüşmelerde, evli kadınların saçlık kullanmadığı ifade edilmiş, saçlık yerine saç süslemesi için “tahta” adı verilen boncuklu süsleme kullanıldığı görülmüştür. Keskin (2010:42) çalışmasında, “tahta, iki dikdörtgen boncuk bloğundan oluşur, bu boncuk bloklarının birbirlerine cam boncuklarla birleştirilir, tahtaların iplikle çekilen zincirle fese tutturulur ve keten örtünün altından sarkarak görünür” ifadesi ile donatının biçimini ve nasıl kullanıldığını anlatmıştır.

Tablo 1’de Türkmen Alevi gelinin başlık, baş donatıları ve baş bağlama biçimi görülmektedir (Foto:5). Şenol çalışmasında, “gelin başı ve süslemesi, bulunduğu kültürün kurallarına göre gerçekleştirildiği için, kullanılan malzemeler, renkler, motifler ve süslemelerin hepsinin ayrı ayrı veya bir bütün olarak taşıdığı bir sembolik değeri ve kültürel açıdan önem taşıyan bir anlamı vardır. Bu kültürel ve sembolik değerler bölgelere göre hatta aynı ilin farklı ilçe, köy ve beldelerinde bile birbirinden farklılık ve benzerlik göstermektedir. Bu durum görsel zenginliğin yanında kültürel çeşitliliği de yansıttığından” bahsetmiştir (Şenol, 2014: 4). Yöre kadınları Türkmen Alevi kültürünü yaşatması nedeniyle bu durumu doğrulamaktadır.

Gelinin başlık, baş donatıları ve baş bağlama biçimi incelendiğinde, yörede “çalgeçir” olarak adlandırılan başlık kullanılmakta, birçok donatı ile süslemelerden oluşmaktadır (KK4, KK6). El dikiş teknikleri kullanılan çalgeçirin ilk parçası üçgen form verilerek oluşturulan huni görünümünde bir kartondur. Kartonun üzeri kırmızı saten dokuma ile kaplanmaktadır. Yanlara lastik sabitlenerek başlığın baş üzerinde dengede durması sağlanmaktadır. Başlığın alın çevresine yeşil renk yağlık örtü dolanmaktadır. Baş donatısının arka tarafından yukardan aşağı gökkuşağının renklerinde (sarı, mavi, kırmızı, beyaz, mor, yeşil) yağlık örtüler tutturularak sarkıtılmaktadır. Başlığın ön tarafına kırmızı duvak örtü örtülmektedir. Başlığın en tepesinde bir ayna yer almaktadır. Aydınlık sembolü olan aynanın, “gelinin aydın olması” için takıldığı belirtilmiştir (KK4). Aynanın altında başlığa ve kırmızı duvağa gümüş veya altın sıralı zincir dolanmaktadır.

Yörede günümüzde özel günlerde kullanılan genç kız başlığı ise, beş yaşından evleninceye kadar tüm donatılarıyla kullanılan bir başlıktır. Evli kadın başlığındaki donatıların birçoğu kullanılmasına rağmen farklı renk, desen ve süsleme özellikleri görülmektedir. Genç kızlarda bordo renkli kadife dokumadan oluşturulan fes, demir çember üzerine elde dikiş tekniğinde kaplanarak hazırlanmaktadır. Yörede buna “koh” denilmektedir. Kadife dokumanın alt kısmına süslemeleri yerleştirmek ve fesi sabitlemek için bordo dokuma ve alına gelen kısmına da siyah renk pamuklu dokuma geçirilmektedir. Alın kısmına siğil takılmaktadır. Siğilin üzerinde “bayrak” denilen boncuklu geometrik süsleme yer almaktadır. Siğilin her iki başına (şakaklara) ekonomik duruma göre, iki adet beşibiyerde, altına ise altın veya gümüş sıralı zincir dizisi takılmaktadır (KK4, KK6). Alnın her iki ucunu dolanan çene altından geçen sakanduruk takılmaktadır.

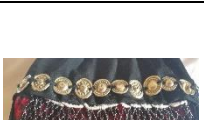
Arkadan sarkan saçlar örük yapılarak örüklerin üzerine boncuktan yapılma “saç ipi, saç bağı, saçlık veya kütük” olarak adlandırılan donatı yer almaktadır. Kırzioğlu, “Saç ipini, yatık dikdörtgen şeklinde olup, alt kısmı, içi pamukla doldurulup, yuvarlak örülmüş, parmak kalınlığında saçaklı bir süs” olarak tanımlamaktadır (Kırzioğlu, 1991: 282). Donatı, saç ipinin üst tarafında bulunan kalın ipe dizilerin sıralanması ile oluşturulmaktadır. Donatının, kalın ip kısmı başa geçirilmektedir. İpli ve saçaklı kısmı ise baştan aşağıya, arkaya doğru sarkıtılarak kullanılmaktadır. Saçlık Kars’ta kullanıldığı gibi Anadolu’nun birçok yöresinde (Erzurum, Muğla vb.) de görülmüş, sembolik bir anlatım dili, mesaj iletme görevi üstlenmiştir. Erberk’in (2002: 66) çalışmasında,

“Anadolu’da kadınların saç kesme şekilleri ve saçlarına taktıkları süsler (saç bağları) toplumdaki sosyal konumlarını anlatan sözsüz bir dilin unsurlarıdır. Örneğin Kars da yaşayan Türkmenlerde görülen farklı biçimlerdeki boncuklu saç bağları, kadının medeni durumunun (dul, genç kız, evli) ve estetik bir üstünlüğün göstergesi olduğundan” bahsetmesi bu durumu destekler niteliktedir. Yörede yapılan görüşmelerde (KK4, KK5, KK6, KK11) saç ipinin genellikle genç kızlar tarafından kullanıldığı ancak Kırzioğlu’nun (1991: 283) çalışmasında genç kız başlığı anlatılırken saç ipinin yer alması ve yine aynı özellikteki saç ipinin “ergenliğe erişmemiş kızlar tarafından da kullanıldığı ifadesi ve Keskin’in (2010:55) Damal merkezde yapmış olduğu çalışmasında, “çocuk başlığında ‘saç ipi’ adı verilen saçlık kullanıldığı ifade edilmiştir. Saç ipi, orlon ipten saç örgüsü şeklinde örülerek fesin ensesinde bulunan siğilin altına dikilmektedir. Saç örgüleri 40 cm. uzunluğunda ve 26 adet yapılmaktadır. Saç örgülerinin 18 cm. altına boncuklu süsleme takılmaktadır” ifadesi saç ipinin sadece genç kızlarda değil aynı zamanda çocuk başlıklarında da kullanılan bir donatı olduğu düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

Yöre halkı ile yapılan görüşmelerde (KK4, KK5, KK6) “keten denilen üçgen formdaki örtünün, genç kızlarda örtülmediği, bunun yerine isteğe bağlı olarak arkadan kırmızı, sarı, mavi, yeşil, beyaz, turuncu, mor vb. renklerde yağlık veya saç ipi sarkıtıldığı ifade edilmiştir. Bu durum kadının medeni durum göstergesidir.

Türkmen Alevi kadınları hangi yaş veya hangi medeni durumda olursa olsun başlık, baş donatıları ve baş bağlama biçimleri incelendiğinde, kat kat giyinme geleneğinin en güzel örneklerini yansıttığı görülmektedir. Kırzioğlu’nun (1991:282) saha araştırmasından sonra, “Kars yöresi Türkmen köyünde bir gelinin üzerinde başından ayağına 32 adet giysi, giysi donatıları ve süs parçası adını tespit ettiğini” belirtmesi bu durumu destekler niteliktedir. Ayrıca kat kat giyinme geleneğinin nedenlerini, Koç ve Koca’da (2016:239) çalışmalarında, “Türklerin yaşam koşulları gereği, üşüdükleri zaman kalın giysiler giymek yerine kat kat giysiler giyerek bu ihtiyaçlarını gidermiş olabileceklerini düşündüklerini, önceleri ihtiyaç olarak gelişim gösteren katlı giyinmenin, daha sonraki dönemlerde süslenme unsuru olduğunu” belirtmişlerdir.

Tablo 2: Kürt Grup Geleneksel Başlık

Etnik Grup	Baş bağlama Biçimleri Foto:6	Başlık ve Baş Donatıları		
		Kofi Ön	Kofi Arka	Kofi Yan
Kürt Grup				
		Şimaki	Çenelik/Cenealtı	Güllük
				
		Leçek/Cine	Pellik	

Kaynak: Yeter Demirel, Fincan Demirel ve Yurdagül Demirel Arşivine Aittir.

Tablo 2’de Kars Yöresi Küçükboğaz köyünde, geçmişte gelinler ve evli kadınlar tarafından günümüzde ise az da olsa yaşlı kadınlar tarafından kullanılan geleneksel başlık, baş donatıları ve baş bağlama biçimi görülmektedir. Yörede Kürt kadınlar tarafından kullanılan, “kofi veya kofik” olarak adlandırılan başlık, yuvarlak biçimde olup, kasnak, çenealtı, pellik, güllük gibi donatılardan oluşmakta, üzerine leçek, cine ve şimaki örtünün dolanması ile tamamlanmaktadır.

Kofi geometrik biçimli, kırmızı çuha dokumadan yapılan baş donatısıdır. Donatının iç ve yan yüzeyi kırmızı renk kadife ve siyah renk pamuklu dokuma ile kaplanmaktadır. Bunun içine başın sert ve düzgün görünmesi için sert bir kasnak yerleştirilmektedir. Kasnağın başa zarar vermemesi, rahatsız etmemesi için etrafına kumaş sarılmaktadır. Üst (tepe) bölümünün yarısında “güllük” denilen baklava dilimi biçiminde oluşturulan siyah boncuklar yer alırken diğer yarısında gümüş yuvarlak penezler yer almaktadır. Alın bölümünde zincir üstüne gümüş pellikler sıralanmaktadır. Pellikler kadının ekonomik durumuna göre altın sıralıda kullanılmaktadır. Kofinin son parçası ise aynı boyutlarda 6-7 adet boncuk dizisinin oluşturduğu, sağ taraftan sola tarafa doğru yanak çevresinden ve çene

altından geçirilerek kullanılan, yörede “çenealtı veya çenelik” olarak adlandırılan donatıdır. Bu donatı ekonomik durumu iyi olmayan kadınlar tarafından basit dokumalarla da yapılarak kullanılabilmektedir (KK7, KK9, KK10).

Kofi başa takıldıktan sonra onun üzerine dikdörtgen biçiminde yörede “leçek ve şimaki” olarak adlandırılan örtüler dolanmaktadır. Şimaki koyu (siyah) renkli, leçek ise açık (beyaz) renklidir. Leçeğin etrafı renkli boncuk oyası ile çevrelenmektedir. Örtü kofinin yarısını kapladıktan sonra çene altından dolanarak başın üstünde bağlanmaktadır. Yörede bazı kadınlar leçek yerine etrafı boncuksuz olan, “cine” örtü de tercih etmektedir. Şimaki bu örtünün üzerine, alnı önden arkaya saracak biçimde bağlanmaktadır.

Tablo 3: Terekeme (Karapapak) Grup Geleneksel Başlık

Etnik Grup	Baş Bağlama Biçimleri Foto:6	Başlık ve Baş Donatıları		
		Dinge Ön	Dinge Arka	Çembere
Terekeme				
		Gıldıra	Yamşak/yaşmak	Kalagey (vala)
				
			Çalma	

Kaynak: Sinezar Sarıkaya, Ömür Sarıkaya Arşivine Aittir.

Karapapak adı ile de bilinen Terekeme Türkleri, Kuzey Kafkas kökenli bir Türk boyudur (Çitçi, 2015: 1-106). Terekeme kadınları Orta Asya ve Doğu Türkistan’da giyilen giysilere benzer şekilde giyinmektedir. Bu grubun geleneksel kadın giyimi iç göynek (gömlek), kaftan, kopçalı etek, yelek (mintane), döşlük (göğüslük), peştamal, kolçak, diz donu (tuman), başta dinge, yaşmak biçiminde leçek veya vala denen başörtüsünden oluşmaktadır (Çetinkaya vd., 2002:143-146).

Tablo 3’te Kars yöresi, Doğruyol köyü, Terekeme etnik grubuna ait, geçmişte genç kızlar, gelinler ve evli kadınlar tarafından günümüzde ise orta yaşlı kadınlar tarafından az da olsa kullanılan geleneksel başlık, baş donatıları ve baş bağlama biçimi görülmektedir.

Yörede kültürünü devam ettiren evli kadınların başlıklarını bütün donatılarıyla birlikte kullandığı belirlenmiştir. Yörede “dinge” olarak adlandırılan başlık birçok donatı ve süslemeden oluşmaktadır (tablo 3). Evlilik göstergesi olan başlık, gelin ve genç evli kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca yörede yapılan görüşmelerde (KK14) dengenin yaş durumunu gösterdiği belirlenmiştir. Dünder ve Çetinkaya bu durumu, “Yaşlı kadınlar dinge kullanmazlar. Onlar da fes, keçeden yapılmış külah veya elde yapılmış içi yünlü beslenmiş çift katlı takke, takke’nin üstüne çengelli iğne ile tutturulmuş uzun beyaz leçek, onun üzerine de kalın yünlü “Tevşal”, tavşal üzerine alnı sıkı şekilde bağlayan “Çargat” ve çatma bağlanır” ifadeleriyle desteklemektedir (Çetinkaya vd., 2002: 146).

Dingenin ilk donatısı, en alta yerleştirilen fes veya keçe külahtır. Başa ilk önce “fes” denilen geometrik biçimli, koyu yeşil kadife dokumadan yapılan baş donatısı takılmaktadır. Daha sonra aln kısmını saracak şekilde dar kasnak yerleştirilmektedir. Kasnağın başı incitmemesi ve yumuşak olması için etrafı dokuma ile sarılmaktadır. Dar kasnağın iki ucuna uzun ip sabitlenerek çene altına doğru dolanmakta dinge görüntüsü sağlanmaktadır. Bunun üzerine “kalagey ya da kıygaç” denilen siyah örtü arka taraftan bele kadar sarkıtılarak örtülmektedir. Kasnağın üzerinden başın tepe kısmını kapatacak biçimde kırmızı renk “çalma veya çatma” denilen örtü örtülmekte ve arka tarafa üçgen biçimde sarkıtılmaktadır. Çalma genellikle evli kadın ile genç kızı birbirinden ayıran medeni durum göstergesidir. Yeni gelinler ya da evli kadınlar yukarıda bahsedilen örtüler dışında baştan uzun ve bele kadar, hatta topuğa kadar inen “puşi” denilen örtü, bunun üzerine de sade bir çalma örtü örtmektedir³. Bu örtülerden sonra

³ Erişim Tarihi 15 Mayıs 2021. <http://https://karsboyuntas.tr.gg/TEREKEME-GIYIM-VE-KU%26%23350%3BAM-K-Ue-LT-Ue-R-Ue-.htm>

“gıldıra” olarak adlandırılan çene bağı görüntüsündeki süslemeli şerit başın üst kısmından aşağıya çene altını da kaplayacak biçimde düğme ve birit ile tutturulmaktadır.

Yörede çoğunlukla başörtüsünün çene altına gelen kısmını, ağız ve burunlarını kapatacak biçimde “Yaşmak veya yamşak yapma” olarak bilinen baş bağlama biçimi görülmektedir. Bu bağlama biçiminin, yörede yapılan görüşmelerde (KK14) “yabancıların yanında edep ve hayâ unsuru ile kayınpeder ve aile büyüklerine karşı yapılan saygı olarak anlam taşıdığı” ifade edilmiştir. Yaşmak yapmak için kullanılan örtü çene altına doğru sarkıtılarak kulak hizasına doğru gıldıra arasından tutturulmaktadır. Ağzını kapatması gerektiğinde yukarı doğru kaldırılarak yaşmak yapılmaktadır.

4. SONUÇ

Araştırmada, Kars yöresinde yaşayan etnik grupların başlıkları, baş donatıları ve baş bağlama biçimleri kültürel iletişim ve etkileşim bağlamında incelenmiştir. Bu bağlamda anlamsal ve biçimsel özellikleri ile oluşturulan kültürel ifadeler ve iletilen mesajlar belirlenmiştir. Buna göre;

Tablo 4: Etnik Grupların Geleneksel Başlıklarını Kültürel İletişim ve Etkileşim Açısından İnceleme

		Etnik Gruplar		
		Türkmen	Kürt	Terekeme
Başlık	Baş Donatıları			
	Kofik/Kofi/Dinge	X	X	X
	Fes	X	X	X
	Terlik	X		
Baş Örtüleri	Çember/Kasnak	X	X	X
	Keten	X		
	Yağlık	X		
	Leçek		X	X
	Şimaki		X	X
	Kalagey/Vala		X	X
	Çalma/çatma			X
Baş Süsleme Donatıları	Çene Bağı/Sakındırık/Gıldıra	X	X	X
	Siğil	X		
	Enselik	X		
	Saçlık	X		
	Dulluk İpi	X		
	Top	X		
	Tahta	X		
	Ayna	X		
	Pellik		X	
	Güllük		X	

Tablo 4 incelendiğinde, etnik grupların başlıklarında birçok donatının bir arada kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu başlıklar Türkmenlerde “kofik”, Kürtlerde “kofi”, Terekemelerde “dinge” olarak adlandırılrsa da benzer biçimsel ve bağlama özellikleri göstermekte, farklı süsleme özellikleri ile detaylandırılarak anlamlandırılmaktadır. Başlıkların altında mutlaka fes veya çember/kasnak kullanılarak sert geometrik bir yüzey oluşturulmakta ve başlıklar renkli başörtüleri ile tamamlanmaktadır. Başa örtülen örtülerin çok miktarda kullanılması, bağlanış biçimleri veya terliğin/fesin yüksek olması gibi yöntemlerle başlıkların yükseltildiği belirlenmiştir.

Etnik grupların hepsinde başlık, baş donatıları ve baş bağlama biçimleri, iletişim ve etkileşim bağlamında kadının yaş, ekonomik, sosyal ve medeni durum, inanç ve geleneklerine göre süslenmektedir. Ayrıca yansıtmak istedikleri kendi kültürlerine özgü duygularını da bu yolla ifade ettikleri tespit edilmiştir.

Bütün etnik gruplarda farklı isim ve malzemelerden oluşan fakat aynı işlevsel özelliklere sahip çene bağı kullanıldığı görülmüştür. Bu donatıyı Türkmenler “sakanduruk”, Terekemeler “gıldıra”, Kürtler “çenelik” olarak adlandırmaktadır.

Başlıklarda, Kürtler iki, Terekemeler üç başörtüsü kullanırken Türkmenler daha fazla başörtüsü kullanmaktadır. Kürtler ve Terekemeler aynı renk ve biçimsel özellikte başörtüsü kullanmakta ancak kültürel farklılıkları doğrultusunda farklı isimle adlandırmaktadır. Ayrıca bu iki etnik grup koyu renkli başörtüsü tercih ederken Türkmenler inançları gereği renkli başörtüsü tercih etmektedir. Etnik grupların hepsinde başörtüsünün rengi veya bağlama biçimi medeni durum ve yaş göstergesi olduğu belirlenmiştir.

Başlıklarda kullanılan donatıların çeşitliliği en fazla sırasıyla Türkmenler, Kürtler ve Terekemeler de olduğu görülmüştür. Donatıların süslemesinde ise en fazla boncuk, sonrasında gümüş ve altın para, penezler ile düğmelerin kullanıldığı belirlenmiştir. Altın para kullanılması ekonomik durumun iyi olduğunun göstergesidir.

Başlıklarda üçgen, kare, baklava dilimi vb. geometrik ve akrep vb. hayvansal motifler yoğun olarak görülmüştür. Bu motiflerin koruma, nazar, bereket vb. mesajlar ifade ettiği belirlenmiştir.

Sonuç olarak, Kars'ta yaşayan etnik grupların başlık, baş donatıları ve baş bağlama biçimlerinde, kültürel iletişim ve etkileşim açısından benzer sanatsal bir anlatım dilinden söz edilebilmek mümkündür. Bu yüzden gelecek kuşaklara kültür mirasımızı yansıtan, günümüzde kullanımı az da olsa devam eden bu başlıkların belgelenmesi ve korunması bilinci oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Aydın, S. (2012). Türkiye'nin Etnik Yapısı, 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim. (Ed: Faruk Alpkaya & Bülent Duru), s. 149, Phoenix Yayınevi, Ankara.
2. Barnand, M. (1996). Fashion As Communication, London and New York, Routledge.
3. Burke P. (2008). Kültür Tarihi (Çev. Mete Tunçay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
4. Çiftçi, Ö. (2015). "Karapapak Türklerinin Tarihi, Gelenek ve Görenekleri", Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
5. Demir, E. (2012). "Giyimde Kültürlerarası Etkileşim Olgusu", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
6. Doğan, H. (2018). Caferilik, Kars Caferilerinde Dini İnanç ve Sosyal Hayat, Emin Yayınları, Bursa.
7. Dünder, S & Çetinkaya H. (2002). Terekemeler (Karapapaklar), Dünder Yayınları, Ankara.
8. Erberk, M. (2002). Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri, Dumat Baskı, Ankara.
9. Erdoğan, E. (2021). "Kars Geleneksel Giysilerinin Güncel Kadın Giysi Tasarımları İçerisinde Yorumlanması", Sanatta Yeterlilik Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta.
10. Erdoğan, K. & Tazegül D. (2011). "Kars ve Ardahan Türkmenlerinin Dünyü ve Bugünü (Milli Mücadeledeki Yerleri)", Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2013 (58): 191-212.
11. Evecen, A. & Acar, M. (2002). Kültürle Giydirilmiş Bedenler, İksad Yayınları, Ankara.
12. Evecen, A. (2015). "Ankara İli Kazan İlçesi Geleneksel Kadın Giysileri", III. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu Cilt 1.77-86, Ankara.
13. Gündoğdu, K. Ş. & Kural, T. (2019). Bir zamanlar Ardahan, Zafer Ofset Yayın Evi, Erzurum.
14. İşler, E. (2010). "Mitler ve Kültürlerarası İletişim", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (5): 17-22.
15. Keskin, H. (2010). "Anadolu'da Geleneksel Boncuk Süslemeli Kadın Baş Aksesuarları", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
16. Kırzioğlu, G. N. (1991). "Hanak'ta "Maraş-Altı'ndan Gelme Türkmenler'in Geleneksel Kadın Giyimleri'nin Milli Kültürdeki Yeri", Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu, 17-21 Haziran 1991, Kars Valiliği ve Atatürk Üniversitesi Yayını, 277-288, Kars.
17. Koca, E. & Kırkıncıoğlu, Z. (2017). "Kültürel Bir Kodlama Örneği: Afyonkarahisar Baş Bağlama Biçimleri", 2. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi, 71-281, Adıyaman.
18. Koç F. & Koca E. (2016). "Türk Halk Giyiminde Kullanılan Süslemelere Tipolojik Bir Yaklaşım", İdil Dergisi, 5 (19): 237-262.
19. Özbağı, T. (1993). "Baş Süslemelerinde Kullanılan Anadolu Kadın Takıları", Kültür ve Sanat Dergisi, (2): 50.
20. Özyakışır, D. (2017). "Göç Olgusuna Etnik Kimlik Açısından Bir Yaklaşım: Kars Örneği", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10 (52): 1131.
21. Şahin, M. (2019). "Kültür Aktarımında Toplumsal Cinsiyetin Rolü". Akademik Hassasiyetler, 6(11): 233-249.
22. Şenol, K. N. (2014). "Giresun İli Gelin Giysilerinin Değişim Süreci Üzerine Bir Araştırma". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
23. Tansuğ, S. (1976). "Türk kadın başlıkları", Sanat Dünyamız Dergisi, (7) : 2
24. Tansuğ, S. (1977). "Gelin başlıkları ve giyimleri", Sanat Dergisi, (6): 90-98.

25. Tansuğ, S. (1992). “Anadolu’da Düğmenin Serüveni”, Kültür ve Sanat Dergisi, (14): 70-74.

İnternet Kaynakları

1. http1 <https://karsboyuntas.tr.gg/TEREKEME-GIYIM-VE-KU%26%23350%3BAM-K-Ue-LT-Ue-R-Ue-.htm> (Erişim Tarihi 15 Mayıs 2021)
2. http 2 <https://www.damalder.com> (Erişim Tarihi 20 Haziran 2021)

Görüşülen Kişiler

1. KK1 Çetin ADIGÜZEL, 1950, Mahalli Sanatçı, Emekli, Kars-Merkez (04.05.2021)
2. KK2 Vedat AKÇAÖZ, 1955, Araştırmacı Yazar, Kars-Merkez (04.05.2021)
3. KK3 Ayhan MERT, 1958, Kafkas Üniversitesi Bilgi İşlem Daire Başkanı, Kars-Merkez (11.05.2021)
4. KK4 Fidan ATMACA, 1945, Emekli, Ardahan-Damal-Seyitören Köyü (13.04.2021)
5. KK5 Seyran SİRBUDAK, 1949, Ardahan- Damal, Seyitören Köyü (13.04.2021)
6. KK6 Fadime KILIÇ, 1983, Ev Hanımı, Ardahan -Damal-Seyitören Köyü (13.04.2021)
7. KK7 Yeter DEMİREL, 1940, Ev Hanımı, Kars-Arpaçay- Küçükboğaz Köyü (18.03.2021)
8. KK8 Davut DEMİREL, 1980, Çiftçi, Kars-Arpaçay- Küçükboğaz Köyü (18.03.2021)
9. KK9 Fincan DEMİREL, 1984, Ev Hanımı, Kars-Arpaçay-Küçükboğaz Köyü (18.03.2021)
10. KK10 Yurdağül DEMİREL, 1971, Ev Hanımı Kars-Arpaçay-Küçükboğaz Köyü (18.03.2021)
11. KK11 Emine ERDOĞAN, Kafkas Üniversitesi Tekstil ve Moda Tasarımı Öğretim Üyesi, Kars-Merkez (12.02.2021) (04.05.2021)
12. KK12 Türkan Aktaş, 1978, Ev Hanımı, Kars-Arpaçay-Küçükboğaz Köyü (08.03.2021)
13. KK13 Yusuf BAŞTIMAR, 1936, Kars-Arpaçay Muhtarlar Dernek Başkanı, Emekli, Arpaçay- Gediksatılmış Köyü (08.03.2021)
14. KK14 Sinezar SARIKAYA, 1946, Ev Hanımı, Kars-Arpaçay- Doğruyol Köyü (17.04.2021)
15. KK15 Ömür SARIKAYA, 1998, Üniversite Öğrencisi, Kars-Arpaçay- Doğruyol Köyü (17.04.2021)
16. KK16 Aynur BAŞTIMAR, 1973, Kars İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sanat Tarihçi, Kars-Merkez (01.05.2021)
17. KK17 Kasım ERDEM, 1953, Ehlibeyt Derneği Başkanı, Kars- Merkez (01.07.2021)
18. KK18 Burhan GÖRKEN, 1960, Göldalı Köyü Web Sitesi Yöneticisi ve Editörü (02.07.2021)

EKLER (İZİN BELGELERİ)

